

ПОЛЬСЬКА АГРАРНА РЕФОРМА ТА ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЯ У 20-х рр. ХХ ст. НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

© Виздрик В.С., 2013

Розглянуто питання впровадження урядової аграрної реформи у Західній Україні у міжвоєнний період шляхом парцеляції, що сприяла виникненню господарств фермерського типу, насамперед господарств польських осадників. Реалізація аграрної реформи не зупинила процесу здрібнення селянських землеволодінь, а також вкрай загострила соціальні та національні суперечності між українським й польським населенням краю.

The article overviews the implementation of the governmental agrarian reform in Western Ukraine in the interwar period conducted by parcelling, which contributed to the appearance of farming households, especially households of the Polish colonists. The implementation of the agrarian reform did not stop the process of rural land assets' diminishing and the extremely aggravated social and national contradictions between the Ukrainian and the Polish population of the province.

Актуальність теми та постановка проблеми. Аграрні відносини на західноукраїнських землях у міжвоєнний період потребують вивчення, узагальнення та впровадження їх на практиці. Досвід розвитку ринкових відносин на селі вимагає всебічного аналізу усієї соціально-економічної структури галицько-волинського села, а саме: функціонування різних форм господарювання – фермерського та поміщицького типу. Це дослідження зумовлено не тільки пізнавальною необхідністю, а й практичними потребами вивчення історичного досвіду реформування аграрних відносин; ролі сільськогосподарської кооперації у сучасних умовах господарювання.

Мета роботи – дослідити основні етапи впровадження аграрної реформи, складовою частиною якої була перебудова селянських господарств через добровільну парцеляцію земель великих землевласників і утворення господарств фермерського типу на східних та південно-східних окраїнах Польщі.

Аграрні відносини у Західній Україні стали предметом вивчення вже у 30-х роках ХХ ст. як серед українських економістів: О. Мацюк, К. Коберського, Є. Храпливого [1]; так і серед польських: В. Брониславського, Ф. Буяка, М. Сича, Я. Топольського та інших [2]. Актуальні питання соціально-економічної історії західноукраїнських земель цього періоду відображені у працях С. Злупка, І. Васюти, С. Макарчука, Ю. Сливки та інших [3].

У першій половині 20-х рр. ХХ ст. польський уряд здійснював аграрні перетворення добровільною парцеляцією земель великих землевласників і створенням господарств польських осадників на східних та південно-східних територіях держави. Складовою частиною реформи аграрних відносин було створення фермерських господарств, які тісно перепліталися з польською осадницькою колонізацією.

Під тиском селянського невдоволення та політичних партій уряд І. Падеревського змушений був у червні 1919 р. внести на розгляд сейму проект земельної реформи. Навколо цього проекту у сеймі точилась боротьба між основними політичними угрупованнями. Врешті, 10 липня 1919 р. переважно голосами депутатів соціал-реформістських партій сейм ухвалив проект “Основ земельної реформи”, запропонований правою селянською партією ПСЛ “П’яст”. Цей правовий акт польського сейму передбачав насамперед пришвидшення процесу становлення і зміцнення фермерського (селянського) господарства для створення у Польщі такого аграрного устрою, який “... повинен спиратися в першу

чергу на сильних, здорових і здатних до інтенсивного виробництва селянських господарств що ґрунтуються на приватній власності різного типу і величини” [4, s. 29].

Урядова ухвала оберігала також інтереси поміщиків. Вона передбачала щорічне парцелювання державою 200 тис. га земель державних, військових спекулянтів, занедбаних маєтків і лише в останню чергу – поміщицьких господарств. Для поміщиків визначена вища норма землеволодіння – до 60 га в промислових та приміських районах, 180 га – в сільськогосподарських, до 400 га – на українських, білоруських землях та в західних воєводствах. За відчуження земель понад норму встановлювався високий викуп, який держава оплачувала їх власникам. З цих земель створювався державний земельний фонд, призначений для парцеляції і продажу ділянками (парцелями) відповідним категоріям набувачів.

Від обов’язкового викупу звільнялися землі майоратів* і господарств промислово-підприємницького типу, а також маєтки, що спеціалізувались на насінництві, тваринництві і риболовстві, незалежно від їх площі. Відчужувані лісові масиви, що мали промислове значення, підлягали націоналізації і перетворювались в одне з важливих джерел доходу державної казни. Недоторканими залишались маєтки церкви і монастирів, що тримали у своїх руках великі земельні площі. Уряд не посмів і не хотів посягати на економічну основу католицького духовенства. Питання про відчуження маєтків "мертвої руки" для парцеляції у кожному конкретному випадку підлягало погодженню з Ватиканом [5, s. 30].

З державного парцеляційного фонду понад 20 % землі (а незабаром після зміни уряду цю норму збільшено до 40 %) призначалося на створення фермерських господарств. Усі інші землі з цього фонду виділялися для сільськогосподарських робітників і малоземельних селян. Однак право придбання землі проголошувалося фактично тільки на папері. Згідно з “Основами земельної реформи”, власником землі могла бути лише та особа, яка спроможна організувати самостійне господарство. Якщо заможним селянам реформа відкривала великі можливості для зміцнення своїх господарств, то незаможні верстви, що терпіли від безземелля і малоземелля, вона фактично нічого не давала. Цей проект від 10 липня 1919 р. не мав сили закону і навіть не був опублікований у “Щоденнику законів”. Отже, він мав лишень декларативний характер.

До прийняття у 1920 р. закону “Про земельну реформу” державна парцеляція проводилась у незначних розмірах. Досить сказати, що у фонд держави у 1919–1920 рр. перейшло усього 576,5 тис. га так званих “безгосподарних” та інших земель, а розпарцельовано і продано дрібним власникам Польщі тільки 50 тис. га [6, s. 49].

Отже, земельна реформа, основи якої сейм затвердив, щоб запобігти селянським заворушенням, давала лише невиразні обіцянки ліквідувати земельну тісноту. Цим політичні кола і влада розраховували посягти ілюзії про розв’язання аграрного питання легітимними способами, щоб паралізувати радикально налаштоване українське село.

Вкрай складною була політична і військова ситуація в липні 1920 р. Коли Червона армія, розгромивши війська Ю. Пілсудського, підійшла до Варшави, то польський сейм поспіхом ухвалив новий аграрний закон, в основу якого були покладені виконавчі правила до “Основ земельної реформи” 1919 р. Це було зроблено, щоб підняти патріотичні настрої селянства і залучити його до активної участі у захисті Польської держави. Правлячі кола Польщі не скупилися на соціальні обіцянки і, зокрема, з земельного питання. Тому закон 1920 р. був сформульований радикальніше, ніж сеймова ухвала 1919 р. За новим законом збільшувалась кількість землі, що підлягала відчуженню і призначалась на парцеляцію й осадництво. Поміщицькі і церковні землі, що перевищували максимальну норму, повинні були викуповуватись за половину їхньої середньоринкової ціни, їх рухомий і нерухомий інвентар також підлягав примусовому викупу.

Державний парцеляційний фонд переходив у розпорядження Головного земельного управління – спеціального органу для реалізації земельної реформи. Керівництво і контроль за

* Майорат (від лат. старший) – форма спадкування нерухомості (передусім земельної власності), за якою вона переходить повністю до старшого із спадкоємців. Спрямована на збереження і зміцнення великих земельних володінь.

виконанням реформи були передані міністру аграрних реформ, а на місцях – окружним і повітовим земельним управлінням та комісіям. Через ці державні органи, що комплектувались з чиновників, поміщиків і сільських підприємців, скуповувалась земля під час парцеляції. Згідно з новим законом, заможні селяни могли створювати самостійні господарства до 15 га або ж докупувати землю з такою умовою, щоб розмір їхніх господарств не перевищував 23 га, а в східних і західних воєводствах – 45 га [7, s. 1230–1233].

Особливістю цього закону було те, що 80 % від усього запасу землі призначалося для наділення безземельних і малоземельних селян, однак перевага при цьому надавалась інвалідам і солдатам польської армії, особливо фронтовикам і добровольцям – учасникам воєн 1918–1920 рр. Цього права позбавлялися дезертири і учасники революційного руху, які боролися або виступали проти Польської держави. Закон був спрямований проти радикальних елементів села, які позбавлялися можливості придбати землю. Населення Західної України не вважалося громадянами Польської держави і фактично позбавлялося права на придбання землі, а етнічні землі українців стали об'єктом інтенсивної польської колонізації. Коли ж безпосередня загроза національній безпеці Польщі минула, уряд не виконав своїх обіцянок щодо примусового відчуження поміщицьких земель і наділення ними селян.

Необхідно зазначити, що протягом 1921–1925 рр. у Польщі було розпарцельовано всього 690 тис. га (5 % від площі великих землевласників), з них менше третини припадало на державну парцеляцію, що охоплювала тільки 10 % від площі державних площ. У той самий час поміщики збували з великою вигодою для себе 472 тис. га гіршої землі шляхом приватної парцеляції [8, s. 49]. Принцип примусового відчуження землі не застосовувався навіть до тих маєтків, землі яких більшою або меншою мірою здавалися в оренду. Самі ж польські селяни, за винятком незначної кількості військових осадників на Західній Україні, не одержали без сплати жодного гектара землі. Окремі ділянки землі, які парцелювали та продавали самі поміщики або земельні управління, діставалися здебільшого заможній верхівці села. Усе це викликало невдоволення та справедливий протест незаможних верств селянства, які стали ще наполегливіше вимагати конфіскації та розподілу поміщицьких земель. Особливо гостро постало питання із землею в Західній Україні і Західній Білорусії. Земельна реформа і пов'язане з нею польське осадництво вкрай загострили національні і соціальні суперечності в суспільстві.

Одночасно з розвитком селянського руху і на його соціальному тлі прогресувала суспільно-політична думка з аграрно-селянського питання, що знайшла своє відображення у програмах політичних партій. Політичні угруповання: Українське соціалістичне об'єднання “Селянський союз”, Незалежна партія селянська (НПС), створені у 1924–1925 рр., вимагали проведення радикальної аграрної реформи з безоплатним наділенням селян поміщицькою землею. Гасло “Земля селянам без викупу” стало настільки популярним, що його підтримували далекі від ліворадикальної орієнтації окремі впливові партії Західної України, зокрема Українська радикальна партія (УРП) і Українська партія соціалістів-революціонерів (УПСР), які у лютому 1926 р. об'єдналися в Українську соціалістично-радикальну партію (УСРП). Ключовим постулатом УСРП стала вимога щодо переходу земель великих землевласників до народного земельного фонду для безкоштовного наділення з нього ділянок у приватну власність малоземельним і безземельним селянам.

Висловило свою позицію в аграрному питанні і Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО); на з'їзді у липні 1925 р. був висунений лозунг боротьби за перехід землі великих землевласників у приватну власність селян, насамперед малоземельних і безземельних, без викупу. Наприкінці 1925 р., коли відбувалась підготовка до запровадження нового аграрного закону, українські націонал-демократи організували у Східній Галичині 45 віч з участю понад 10 тис. осіб проти польської колонізації та осадництва [9, с. 346–349]. Цю вимогу фактично підтримували усі українські політичні партії.

Зважаючи на складну політичну ситуацію у східних і південно-східних воєводствах, а також враховуючи вимоги політичних сил щодо реформування земельних відносин в інтересах селян, уряд В. Грабського у першій половині 1925 р. запропонував для розгляду в сеймі проект нового закону про обов'язковий викуп землі у деяких категорій приватних землевласників і продаж її

селянам. На засіданнях комісії з аграрних реформ і в самому сеймі боротьба розгорнулася передусім навколо питань про норму приватного землеволодіння і викуп землі. Проти цього проекту виступили представники великих землевласників у сеймі. Польська партія “П’яст”, партія “Визволене” вирішили піти на компроміс з поміщиками, вимагаючи зменшення розмірів викупу і встановлення максимуму землеволодіння для усіх поміщиків до 60 га.

Найрадикальніший законопроект земельної реформи 26 червня 1925 р. внесли фракції Комуністичної партії Польщі (КПП), НПС. Він передбачав здійснення негайного відчуження без викупу усіх приватних і державних землеволодінь понад 30 га і безкоштовного розподілу їх серед безземельних і малоземельних селян через селянські комітети, обрані селянами і сільськогосподарськими найманими робітниками кожної громади. Законопроектом планувалося також припинення польської осадницької колонізації на українських і білоруських землях. Але здійснення цих перетворень не передбачало ліквідації приватної власності на землю, лише повинно було ліквідувати напівфеодалний стан селянських господарств і забезпечити умови для вільного розвитку аграрних відносин на основі товарного виробництва. Цей законопроект був відхилений більшістю в сеймі [10, с. 166].

Після тривалого обговорення і внесення багатьох змін до урядового проекту голосами правих і соціал-реформістських партій 20 серпня сейм ухвалив повий закон про парцеляцію і осадництво, який вступав у дію з 28 грудня 1925 р., що мав назву: закон “Про виконання земельної реформи”. Він конкретизував положення двох попередніх законодавчих актів сейму у земельному питанні з більшою вигодою для великих землевласників і заможних селян.

Земельні відносини католицької церкви визначалися конкордатом, укладеним 18 лютого 1925 р. між Ватиканом і Польщею, згідно з яким Польська держава гарантувала церкві різні дотації, остання ж погодилась на те, щоб частина її земель була парцельована. Клір відстояв для себе високі норми землеволодіння: для капітулів, єпископів і семінарій – 180 га, для приходів – 10–30 га [11, с. 117]. Усі інші церковні землі, якщо вони не підпадали під виключення за законом, як і маєтки великих світських землевласників, підлягали примусовому викупу державою.

Аграрна реформа виходила з економічної необхідності розчистити шлях капіталістичному розвитку ведення сільського господарства. Уряд обіцяв провести обов’язковий викуп частини приватновласницької землі вже не за половину її середньоринкової ціни, а за ціною, встановленою спеціальними державними комісіями. Проте за поміщиками залишалася попередня норма землеволодіння, з тією лише різницею, що у східних воєводствах вона зменшувалася з 400 до 300 га [12, с. 3].

Створювалася ілюзія, нібито держава проводитиме конфіскацію поміщицької землі. Насправді ж реформа здійснювалася на основі добровільної парцеляції, яка хоча формально і контролювалася земельними управліннями, але фактично проводилася здебільшого самими поміщиками за ринковими цінами. В інтересах великих землевласників новий земельний закон включав до “обов’язкового викупу” і подальшого продажу дрібними ділянками лише землі, де велося нерентабельне господарство. Водночас від обов’язкового парцеляційного обороту виключалися лісові масиви і землі у тих господарствах, які мали підприємства з промислової переробки сировини, вели інтенсивне виробництво, спеціалізувались на садівництві, насінництві або тваринництві. З метою заохочення капіталістичного підприємництва поміщикам було надане право збільшувати своє землеволодіння для культивування на промислову переробку картоплі – близько 350 га, цукрових буряків – близько 700 га [13, с. 3]. Це свідчить про те, що реформа повинна була створити економічні умови для перетворення поміщицьких маєтків у господарства юнкерського типу.

Реалізуючи земельну реформу, польська влада прагнула розширити і зміцнити задоволену режимом верству господарств фермерського типу і паралізувати вплив на сільську бідноту соціально-економічних та політичних перетворень, які відбувалися у цей період у радянській Україні (НЕП, українізація). Виступаючи перед чиновниками Окружного земельного управління у Львові міністр аграрних реформ Польщі В. Станевич підкреслив, що “... заможне, задоволене селянство на сході (в Західній Україні і Західній Білорусії) буде найліпшим оборонним валом, що захищає Польщу, а разом з нею і всю Західну Європу від гасел, проголошуваних на Сході” [14, с. 33]. Тому польський уряд надавав особливого значення проведенню аграрної політики на західноукраїнських землях.

Фермерсько-поміщицька земельна реформа розрізняла три види парцеляції: державну, банківську і приватну. За даними Міністерства сільського господарства і аграрних реформ Польщі, на початку 1919 р. в Західній Україні було 2 699,7 тис. га орних земель (у Східній Галичині – 1 550,7 тис. і на Волині – 1 149 тис. га). Ті маєтки, які мали у своєму володінні більше, ніж встановлено законом землі, звільнялися від обов'язкової парцеляції, тобто: 1523 тис. га, або 86,85 % найкращої землі від площі великих землеволодінь, а також лісові масиви, що мали промислову цінність, та господарства промислово-підприємницького типу і маєтки з сільськогосподарською спеціалізацією.

Великі землевласники пускали у парцеляційний оборот гірші землі, на яких велось екстенсивне господарство. Для сприяння земельній реформі був створений у 1919 р. Державний сільськогосподарський банк, через який надходили кошти на виплату обов'язкового викупу тієї поміщицької землі, яка переходила у Державний земельний фонд для парцеляції. Банк видавав також довгостроковий кредит особам, на яких, згідно із земельним законом, поширювалося право щодо придбання парцельованої землі. Сільськогосподарський банк мав право самостійно купувати приватні маєтки для проведення парцеляції, однак цей бік його діяльності не мав істотного значення, оскільки землевласникам було вигідніше парцелювати землю без посередництва банку.

Частка держави і Сільськогосподарського банку у парцеляційному обороті становила разом менше 0,6 %, а решту землі продали шляхом приватного розподілу самі власники маєтків або довірені ними юридичні особи – спекулятивні парцеляційні товариства і банки. Обіцянка правлячих кіл Польщі здійснити примусове відчуження великих володінь понад встановлену законом норму, і через земельні управління та Державний сільськогосподарський банк продати землі селянам за "дешевою" ціною була не виконана.

Приватну парцеляцію в Західній Україні проводили самі поміщики або акціонерні товариства та банки під наглядом земельних управлінь. У Східній Галичині парцеляцією землі займались Поміщицький кредитний банк, Аграрно-осадницьке товариство, Польське бюро парцеляційне, парцеляційне товариство "Земля", Подільська спілка поміщиків, парцеляційне товариство "Толя", Дисконтний банк, Поміщицький банк для кресів, товариство "Польська Глеба", осадницько-парцеляційна спілка "Парцеля", Народна парцеляційна спілка, Бюро обробітку землі та ін. [16, арк.1–4].

За ширмою парцеляційних товариств відбувалася шалена спекуляція землею. У спекулятивних махінаціях брали участь не тільки поміщики, а й керівники людовських партій, багато депутатів сейму, про яких у народі справедливо говорили, що "... аграрна реформа – це фільварки для послів".

Після проведення грошової реформи у 1924 р. ціни на землю різко піднялись. Порівняно з довоєнним рівнем, тільки у західних воєводствах ринкові ціни на землю стали нижчими, а в Королівстві Польському і Галичині піднялись в 1928 р. проти довоєнного рівня в 1,7 раза, а в східних воєводствах – майже в три рази. Найбільше земельні ціни були роздуті поміщиками і спекулянтами в районах з гострим аграрним перенаселенням. Це стосувалося насамперед Галичини.

Важливо зазначити, що селяни, крім ціни за придбану землю, повинні були сплачувати великі ставки податків і побори, які дуже обтяжували земельні угоди. Головний тягар цих поборів лягав на покупців найдрібніших ділянок. Так, наприклад, якщо угоду укладено на 200 злотих, то податки й побори дорівнювали 20 %, а за угоди на суму 2 тис. злотих – 8,7 % від ціни землі [17, с. 185].

Великі землевласники використали парцеляцію, щоб за одержані кошти вивести свої маєтки із занепаду. Саме у 1921–1924 рр., коли найактивніше проводилась відбудова зруйнованого війнами сільського господарства, поміщики Східної Галичини продали половину розпарцельованих у міжвоєнний період земель краю. У парцеляційному обороті наступних років було все менше площі, в результаті чого ціни на землю невпинно зростали, а кошти від її продажу поміщики використовували для ліквідації своєї заборгованості та раціоналізації власного господарства

Державний сільськогосподарський банк у своїй діяльності послідовно проводив політику зміцнення господарств фермерського типу. Тільки з 1925 по 1931 рр. включно він видав 17 427 тис. злотих довгострокового кредиту на купівлю землі в Західній Україні, яким скористались 5455 міцних господарств, здебільшого польських колоністів, які купили 37 970 га землі [18, арк.6].

Становище фермерських господарств погіршилося в умовах економічної кризи, коли ціни на сільськогосподарську продукцію різко знизились, і вони неспроможні були сплачувати заборгованість та відсотки по кредитах. Економічна криза у сільському господарстві супроводжувалася значним зниженням цін на землю. Наприклад, у Львівському воєводстві середня ціна одного гектара, за нашими підрахунками, зменшилась з 2815 зл. у 1929 р. до 1224 зл. – у 1933 р. [19, арк.1–2]. Проте земельна спекуляція у місцевостях з найбільшим селянським малоземеллям не припинялась і в роки кризи. Падіння ціни на землю відбувалося повільніше, ніж зниження ціни на сільськогосподарські продукти, а тому земля для селян ставала у 2–3 рази дорожчою, ніж напередодні кризи. Така тенденція на ринку цін була вкрай не вигідна для незаможних селян і була доступна лише заможним верствам населення. У такий спосіб для незаможних селян земля на вільному ринку фактично стала недоступною.

Реформування аграрного сектору, що проводилось в Польщі у міжвоєнний період на східних країнах, мало колонізаційний характер, починаючи від нормативно-правової бази і завершуючи її реалізацією. Головною метою реформи було збереження маєтків польських поміщиків, зменшивши розміри їхнього землеволодіння до раціонального рівня, а на розparcelьованих залишках панської землі повинні були виникнути міцні, здатні до інтенсивного виробництва, селянські господарства, що ґрунтувались на приватній власності різного типу.

Прикриваючись земельною реформою, польські уряди проводили планомірну осадницьку колонізацію, розселяючи на західноукраїнських землях польських військових і цивільних поселенців. Власне колонізаційний характер реформи визначив головну особливість її здійснення у Західній Україні.

1. Мацюк О. *Земельні реформи на Україні*. – Львів, 1921. – 45 с.; Коберський К. *Криза світового господарства (чому тепер є господарська скрута?)*. – Львів, 1934. – 42 с. Храпливий Є. *За хліборобську справу*. – Львів, 1932. – 245 с. 2. Bronieslawski W. *Drogi postępu chłopa polskiego*. – Warszawa, 1932. – 264s. Bujak F. *O naprawie ustroju rolnego*. – Warszawa, 1918. – 158 s.; Sycz M. *Spoldzielczosc Ukrainka w Galicji*. – Warszawa, 1986. – 286 s.; Topolski J. *Polska XX wieku. 1914–1945*. – Warszawa, 1986. – 208 s. 3. Злупко С. *Економічна думка України (від давнини до сучасності)*. – Львів, 2000. – 491 с.; Васюта І. *Галицько-Волинське село між світовими війнами: монографія*. – Львів: Каменяр, 2010. – 507 с.; Макачук С. *Етносоціальне розвитие и національніе отношения на западно-українских землях в период империализма*. – Львов: Вища шк., 1983. – 225 с.; Сливка Ю. *Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії*. – К., 1985. – 271 с. 4. Jaworowski W. *Reforma rolna. Tekst ustaw i rozporzadzen*. – Krakow, 1926. – Т.3. – 346 s. 5. *Ibidem*; 6. *Reforma rolna w Polsce*. – Warszawa, 1929. – 169 s. 7. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. – Warszawa, 1920. – Т. 2. – 1241 s. 8. *Reforma rolna w Polsce*. – Warszawa, 1929. 9. Васюта І. *Перегрупування у західноукраїнському русі в перші роки по анексії Східної Галичини (1923–1926)* // *Вісник Львівського університету. Серія історична*. – Вип. 34. – Львів, 1999. – С. 346–354. 10. Васюта І. *Галицько-Волинське село між світовими війнами: монографія*. – Львів: Каменяр, 2010. 11. Jaworowski W. *Reforma rolna. Tekst ustaw i rozporzadzen*. – Krakow, 1926. –Т. 3. 12. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. – Warszawa, 1926. – №1. 13. *Ibidem*. 14. Staniewicz W. *O program agrarny w Polsce I jego wykonanie. Mowy i przemowienia (1926–1928)*. – Warszawa, 1928. – 139 s. 15. Васюта І. *Соціально-економічні відносини на селі Західної України до возз'єднання (1918–1939)*. – Львів, 1978. –192 с. 16. *Державний архів Львівської області, ф.1, оп.13, спр.5*. 17. Гольштейн И. *Аграрные отношения в бывшей Польше*. – М., 1940. – 296 с. 18. *Державний архів Івано-Франківської області*. – Ф. 2, оп.9, спр. 480; 19. *Там само*. – Ф. 1, оп.13, спр.127.